

СТАРЕЊЕ И ПРОМЕНА БРАЧНЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Апстракт. Резултати Пописа из 2011. године потврдили су да је Србија и даље међу земљама с најстаријим становништвом у Европи и свету. Број особа старих преко 65 година је за петину већи од броја особа млађих од 15 година (17,3% наспрам 14,3%), а просечна старост је 42,2 године. Југоисточна Србија је такође подручје с интензивним демографским старењем, врло старом старосном структуром, али се издваја и наглашеним унутаррегионалним разликама.

Последице су многоструке, како на популациону динамику, тако и на структуру. У раду се указује на скорашње промене састава становништва Југоисточне Србије по брачности, посебно у вези с демографским старењем. У поређењу с резултатима Пописа из 2002. године, смањен је број и удео лица у браку и повећан удео лица која нису склапала брак, разведених и обудовелих. Веза између старосне и брачне структуре најбоље се огледа у постојећим разликама међу окрузима у уделима лица која нису склапала брак и обудовелих.

Кључне речи: депопулација, старење становништва, Југоисточна Србија, брачна структура.

Коначни резултати Пописа обављеног 2011., као и најновије процене броја становника који су бојкотовали попис, потврђују још пре више од пет година донете закључке (Пенев, Маринковић, 2012), да су и почетком 21. века не само присутни, већ и да су постали још израженији, проблеми демографског развитка подручја Југоисточне Србије (ЈИС), и да се најочигледније манифестују у виду врло убрзане депопулације. Смањење становништва је уједно праћено и врло интензивним и далеко одмаклим процесом старења становништва. А све старија старосна структура представља један од основних непосредних узрока смањења становништва, али и промена у саставу становништва тог подручја према другим демографским обележјима, као што је, на пример, брачни статус, што је и основни предмет истраживања овог рада.

Методологија и извори података

Споменути први увиди о броју становника подручја Југоисточне Србије били су засновани, пре свега, на претходним резултатима Пописа 2011., и пре-

лиминарним ауторским проценама становништва Бујановца и Прешева, општина у којима је масовно прихваћен позив на бојкот пописа становништва. Те процене су се односиле на укупан број становника, а не и на структурна obeлежја. Овај је рад првенствено базиран на дефинитивним пописним резултатима које је Републички завод за статистику објавио у више десетина књига, али и на необјављеним подацима добијеним на захтев аутора, а који се односе на дистрибуцију становништва старог 15 или више година по брачном стању. Уједно, за потребе овог саопштења, и то за део који се односи на бројност и старосну структуру становништва, аутори су урадили нове процене укупног становништва Бујановца и Прешева по појединачним годинама, старости и полу, засноване на проценама уобичајеног броја становника те две општине које је урадио тзв. међународни експертски тим (РЗС, 2016), а које се односе на критичан моменат пописа (30. септембар 2011), односно на коригованим проценама становништва по старости и полу Републичког завода за статистику Србије (РЗС) на дан 1. јануар и 31. децембар 2011. године. Међутим, што се тиче брачности становништва, у раду су коришћени само коначни резултати Пописа 2011., с обзиром да за општине Бујановац и Прешево нису рађене процене по брачном стању.

Поред слабијег обухвата становништва Пописом 2011., додатни проблем представља и непотпуна упоредивост података последња два пописа. Овог пута наводимо само то да, према методолошким решењима за Попис 2002., у укупно становништво нису укључена интерно расељена лица (ИРЛ) с Косова и Метохије, којих је на подручју Југоисточне Србије у време Пописа било око 27 хиљада. Та лица су такође пописана и 2011. године, али су према новој дефиницији укупног становништва била укључена у уобичајено становништво Србије.

Наставак убрзане и свеprisутне депопулације

Југоисточна Србија се у погледу смера и интензитета промена броја становника не разликује битније од кретања карактеристичних за Србију као целину. Подручје Југоисточне Србије је у време Пописа 2011. имало 983 хиљаде становника (*Табела 1*). У односу на број становника према коначним резултатима претходног пописа, из 2002. године, смањење износи 75,4 хиљаде (7,1%). Истовремено, број становника Србије (без Косова и Метохије) смањен је за 264,4 хиљаде, али је релативно смањење било двоструко мање (3,5%) него на подручју Југоисточне Србије. На размере депопулације указују и подаци претходних пописа, обављених након Другог светског рата (Пенев, Маринковић, 2012). Број становника на посматраном подручју Србије је након 1981. године из пописа у попис све мањи, да би у 2011. години он први пут био сведен на мање од један милион. Уједно је и његов удео у укупном становништву Србије континуирано опадао – са 17,7% у 1948. на 13,6% у 2011. години.

Табела 1. Укупно становништво Србије и Југоисточне Србије (по окрузима), 2002. и 2011.

	2002.	2011.	Промена броја становника	Индекс раста 2011. (2002.=100)
Србија	7498001	7233622	-264379	96,7
Југоисточна Србија	1058099	982697	-75402	92,9
Јабланички округ	240923	216304	-24619	89,8
Нишавски округ	381757	376319	-5438	98,6
Пиротски округ	105654	92479	-13175	87,5
Пчињски округ	227690	205841	-21849	90,4
Топлички округ	102075	91754	-10321	89,9

Извор: Коначни резултати Пописа 2002. и 2011., и процене аутора о броју становника који су бојкотовали Попис 2011.

Смањење становништва Југоисточне Србије је у међупописном раздобљу 2002–2011. било не само врло интензивно, већ и просторно веома раширено. За девет и по година број становника је смањен у свих пет округа, и у 31 од 33 општине.

Што се тиче округа, највеће смањење становништва остварено је у Пиротском округу (-12,5%), а најмање у Нишавском (-1,4%). Смањење броја становника је и у преостала три округа било врло интензивно – износило је око -10% (од -9,6 % до -10,2%). Пиротски округ већ деценијама представља типично депопулациону средину. Његово становништво је из пописа у попис било све малобројније, тако да је са 91,8 хиљада становника у 2011. године оно било готово двоструко малобројније него 1948. године (160,3 хиљаде). Смањење броја становника било је најмање интензивно у Нишавском округу. Међутим, треба истаћи да је, уколико се посматрају само упоредиви подаци, у том средишњем округу Југоисточне Србије, за разлику од остала четири, смањење становништва по први пут забележено управо у међупописном периоду 2002–2011.

Размере депопулације могу се сагледати још упечатљивије преко поређења пописних података о броју становника општина. Од укупно 33 општине са подручја Југоисточне Србије, становништво је повећано у свега две општине, док је у осталим становништво 2011. било малобројније него 2002. године. Број становника је повећан једино у нишким градским општинама Пантелеј и Палилула, али и те податке треба узимати с резервом, посебно за општину Палилула, јер 2002. године у укупно становништво нису била укључена ИРЛ с Косова и Метохије. Депопулација је била убедљиво најинтензивнија у општини Црна Трава, чије је становништво између пописа из 2002. и 2011. смањено за преко једне трећине (35%). То значи да је у тој општини настављен демографски суноврат, који је присутан преко шест деценија (Рашевић, Пенев, 2011). Наиме, са укупно 1.663 становника, Црна Трава је у 2011. имала 8 пута мањи број становника него 1948. године (13.614).

Тако интензивно смањење становништва подручја Југоисточне Србије остварено је као непосредни резултат негативних вредности како природне, тако и миграционе компоненте. Према подацима текуће демографске статистике, процењује се да је у Југоисточној Србији у међупописном периоду 2002–2011. број умрлих био за 41,1 хиљаду већи од броја живорођених. Иако се не ради о потпуно прецизним подацима, пре свега због промене у методологији евидентирања броја умрлих и живорођених, ови подаци се могу сматрати релативно поузданим. Међутим, обим стварног миграционог салда је знатно теже проценити, пре свега због проблема везаних за евидентирање броја интерно расељених лица. Наиме, 2002. године ИРЛ нису укључена у укупно становништво Србије (без Косова и Метохије), па ни подручја Југоисточне Србије. Стога, уколико би процењени број ИРЛ у време Пописа 2002. био укључен у укупно становништво (Пенев, Маринковић, 2012), тада би процењени миграциони салдо износио -61,2 хиљаде, док би према „званичној” варијанти миграциони салдо био процењен на -34,3 хиљаде.

Одмакло старење становништва као последица и узрок неповољних демографских кретања

Детерминанте негативних вредности природног прираштаја и миграционог салда су комплексне и не могу се свести искључиво на оне које непосредно условљавају ниво фертилитета и морталитета, као ни на оне које утичу на број досељених и одсељених лица. У таквим разматрањима нужно је укључити и утицај наслеђене старосне структуре која је врло значајна детерминанта како природне, тако и миграционе компоненте кретања становништва. У случају Југоисточне Србије, старосна структура је додатно појачавала утицај основних чинилаца смањења становништва, а пре свега негативног природног прираштаја. То дејство највише се одразило кроз сужавање репродуктивне базе становништва, односно кроз замену тзв. крњих генерација *беби-бум* генерацијама у старости када се нагло повећава ризик од оболевања и смрти. Такве импликације су присутне и на нивоу Србије као целине (Stojilković-Gnjatović, Sekulić, 2017), али и у ширем европском окружењу (Lanzieri, 2012).

Са своје стране, и актуелна старосна структура становништва Југоисточне Србије формирана је под непосредним дејством природне и миграционе компоненте кретања становништва. Такође, она је обликована и под снажним утицајем наслеђеног старосног састава, тј. старосне структуре становништва посматраног подручја која је била формирана у блиској или даљој прошлости. Наслеђена старосна структура не само да најнепосредније утиче на актуелни старосни састав становништва већ делује и посредно преко тзв. демографске инерције, а која се најочигледније манифестује преко све мањег броја живорођене деце.

За сагледавање основних карактеристика и смера промене старосне структуре становништва Југоисточне Србије у скоријем периоду, а првенствено у последњем међупописном раздобљу, овом приликом довољно је навести само вредности неких основних показатеља демографске старости у време пописа обављених 2002. и 2011. године. То су, пре свега, удео младих (до 15 година) у укупном становништву, који је низак и опадајући (са 16,9% у 2002., на 14,7% у 2011), удео старих (65 или више година) који је висок и растући (са 17,3% на 18,2%), затим вредности индекса старења, које су премашиле јединицу и настављају да се повећавају (са 1,02 у 2002., на 1,24 у 2011) и просечна старост, која први пут прешла границу од 42 године (са 40,1 на 42,1 годину).

Релативно најмање промене у уделу у укупном становништу забележене су код средовечног становништва. Између два пописа удео становништва старог 15–64 године повећан је са 65,8% на 67,1%, а интерна промена старосног састава се одвијала у смеру демографског старења и тог старосног контингента. Наиме, повећање удела у укупном становништву остварено је само код старијег средовечног становништва (40–64 године), док је удео млађег средовечног становништва (15–39 година) смањен. Уједно, повећана је, мада незнатно, и просечна старост те велике старосне групе, са 39,8 година у 2002. на 40,8 година у време Пописа из 2011.

Такав смер промена те најважније демографске структуре подручја Југоисточне Србије, који је остварен између прва два пописа спроведена у 21. веку, идентичан је оном који је у истом раздобљу био присутан на нивоу земље као целине (Табела 2). У том смислу, у периоду 2002–2011. не само да није дошло до повећања разлика у конкретним вредностима изабраних показатеља, већ су оне у неколико случајева и смањене (нпр. удео младих, медијална старост).

Старосна структура становништва Југоисточне Србије у време Пописа из 2011., као и промене у односу на стање према претходном Попису из 2002., најсликовитије се може сагледати преко облика старосне пирамиде у та два момента (Графикон 1). Пирамиде за обе пописне године имају контуре које указују на готово типичну регресивну старосну структуру, по томе су оне врло сличне старосним пирамидама за становништво Србије као целине (Пенев, 2015). Основа старосне пирамиде становништва је у оба случаја сужена и приметно ужа од њеног средишњег дела. Пирамида је најшира у горњем средишњем делу (старије средовечно становништво). Затим, ка врху пирамиде постоји велики усек који указује на присуство тзв. крњих генерација. Врх старосне пирамиде се најпре постепено сужава, да би код оне из 2002. он био нагло сужен на самом врху, што није карактеристично и за пирамиду која приказује старосно-полну структуру становништва у време Пописа 2011. године.

Табела 2. Становништво по великим старосним групама и основни показатељи демографске старости. Србија и Југоисточна Србија (по окрузима) у време Пописа 2002. и 2011.

Старосна група / показатељ стар.	Србија	Југоисточна Србија	Јаблан. округ	Нишавски округ	Пиротски округ	Пчињски округ	Топлички округ
2002.							
	Број становника						
Укупно	7498001	1058099	240923	381757	105654	227690	102075
0–14	1176770	176743	39930	56722	14449	49005	16637
15–39	2475102	344034	78608	121964	31293	80898	31271
40–64	2557703	345819	79156	131747	36125	65671	33120
65+	1240505	182236	41714	68529	23046	29262	19685
80+	145477	21193	4147	8225	3281	3324	2216
Непознато	47921	9267	1515	2795	741	2854	1362
	Структура (у процентима)						
0–14	15,8	16,9	16,7	15,0	13,8	21,8	16,5
15–39	33,2	32,8	32,8	32,2	29,8	36,0	31,0
40–64	34,3	33,0	33,1	34,8	34,4	29,2	32,9
65+	16,7	17,4	17,4	18,1	22,0	13,0	19,5
80+	2,0	2,0	1,7	2,2	3,1	1,5	2,2
Индекс старења	1,05	1,03	1,04	1,21	1,59	0,60	1,18
Индекс зависн.	0,48	0,52	0,52	0,49	0,56	0,53	0,56
Медијална стар.	40,7	40,3	40,3	42,1	44,7	34,4	41,9
Просечна стар.	40,2	40,1	40,2	41,4	43,5	36,0	41,3
2011.							
	Број становника						
Укупно	7233622	982697	216304	376319	92479	205841	91754
0–14	1037434	144430	31601	51090	11097	37242	13400
15–39	2332889	314547	67831	119848	26402	73042	27424
40–64	2609679	344412	76872	133818	34217	67297	32208
65+	1253620	179308	40000	71563	20763	28260	18722
80+	258664	35397	7285	14800	4719	5073	3520
	Структура (у процентима)						
0–14	14,3	14,7	14,6	13,6	12,0	18,1	14,6
15–39	32,3	32,0	31,4	31,8	28,5	35,5	29,9
40–64	36,1	35,0	35,5	35,6	37,0	32,7	35,1
65+	17,3	18,2	18,5	19,0	22,5	13,7	20,4
80+	3,6	3,6	3,4	3,9	5,1	2,5	3,8
Индекс старења	1,21	1,24	1,27	1,40	1,87	0,76	1,40
Индекс завис.	0,46	0,49	0,49	0,48	0,53	0,47	0,54
Медијална стар.	42,6	42,5	43,1	43,5	47,3	37,4	44,3
Просечна стар.	42,2	42,1	42,4	43,0	45,4	38,3	43,1

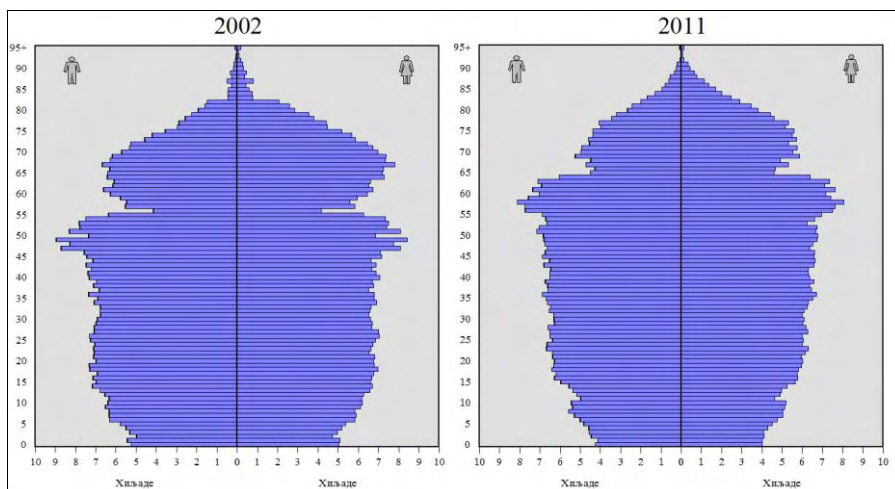
Извор: Коначни резултати Пописа 2002. и 2011. Подаци за Србију, Југоисточну Србију и Пчињски округ за 2011. годину укључују и податке процена аутора о уобичајеном становништву општина Бујановац и Прешево по старости и полу.

Напомена 1: Процентни удели великих старосних група за 2002. годину не укључују лица непознате старости.

Напомена 2: Индекс старења представља однос броја становника старих 65 или више и лица млађих од 15 година; индекс зависности представља однос збира броја становника старих 65 или више година и лица млађих од 15 година и збира броја становника старих 15–64 године.

Сужена основа је највише условљена ниским и опадајућим наталитетом из 1990-их, али и, након краткотрајног повећања с почетка 2000-их, наставком опадајућих тенденција, односно врло малим обимом рађања, посебно у периоду после 2004. године. Таква кретања су посебно оставила трага на пирамиди за 2011. годину, чија је основа врло сужена и приметно ужа од основе старосне пирамиде за 2002. годину.

Размере тако поремећене старосне структуре могу се добро сагледати преко података о најмање бројним генерацијама (с мање од 9 хиљада лица). Најбројнија из те групе малобројних кохорти, са укупно 8938 становника, јесте генерација лица која су напунила 66 година (рођени 1944/1945, тј. последњих година Другог светског рата). Следеће генерације по бројности (са од 8866 до 8159 становника) су деца млађа од пет година, тј. деца рођена од 1. октобра 2006. до 30. септембра 2011. године. Затим следе једногодишње кохорте лица која су у време Пописа имала навршених 78 година или старије кохорте. Ово поређење веома упечатљиво указује на размере врло малог и опадајућег броја живорођења, што је једна од основних карактеристика демографских кретања у Југоисточној Србији током последњих 10–15 година. Наиме, најмлађе генерације које су пописане 2011. године (деца млађа од пет година) малобројније су од свих претходних генерација све до узраста од 78 година (с изузетком тзв. крње генерације рођених 1944/1945, тј. лица која су у време Пописа 2011. била стара 66 година). Уз то, ради се о генерацијама рођених између 1933. и 2005., које су биле још бројније при рођењу, али су касније умањене због смртности у првим годинама живота, тешких услова живота током и непосредно након Другог светског рата, због масовног одласка у иностранство 1960-их и 1970-их година, али и учешћа у интензивним унутрашњим и спољним миграцијама током 1990-их и 2000-их година.

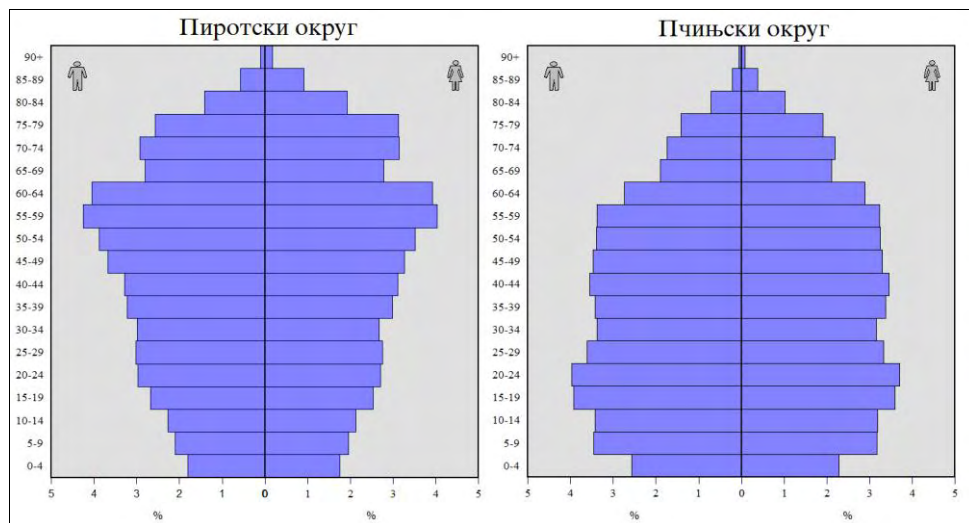

Графикон 1. Старосне пирамиде становништва Југоисточне Србије, 2002. и 2011.

Извор: Урађено на основу резултата Пописа 2002. и процена аутора за стање у време Пописа 2011.

У време оба посматрана пописа најбројније су биле генерације *бејбибу-мера*, тј. лица рођена у тзв. компензационом периоду од краја 1940-их до средине 1950-их. То је становништво које је у време Пописа из 2002. било старо 47–53 године, а у време Пописа из 2011. било старо 56–63 године. По појединачним годинама живота, најбројнија су била лица рођена 1952/1953. Она су 2002. године имала навршених 49 (17,4 хиљаде), а 2011. навршених 58 година (16,2 хиљаде). Поређења ради, генерација рођених 1952/1953. је, и поред демографских губитака узрокованих морталитетом и негативним миграционим салдом, у 2002. години била за 69% бројнија од тадашње генерације одојчади (10,3 хиљаде рођених 2001/2002), а у 2011. чак за 96% бројнија од деце млађе од годину дана (8,3 хиљаде рођених 2010/2011).

Оно по чему се Југоисточна Србија издваја и у погледу старосне структуре становништва свакако је интрарегионална диференцираност. То је врло видљиво уколико се посматра ниво округа, али и ниже територијалне јединице (општине и насеља). То је посебно наглашено у Пчињском и Јабланичким округу. Пописни подаци које се односе на 2002. и 2011. годину потврђују да је демографско старење у сваком од 5 пет округа Југоисточне Србије настављено и у 21. веку, да је највише одмакло у Пиротском округу, а да је демографски најмлађе становништво Пчињског округа (*Графикон 2*). Уједно, поређење с осталим окрузима потврђује да та два округа уједно имају демографски најстарије (уз Зајечарски округ) и демографски најмлађе становништво (уз Рашку) у Србији.

Графикон 2. Старосне пирамиде становништва Пиротског и Пчињског округа, 2011.

Извор: Урађено на основу коначних пописних резултата (Пиротски округ) и процена аутора о саставу становништва Пчињског округа по старости и полу на дан Пописа 2011.

Још веће разлике у достигнутој демографској старости постоје уколико се поређења посматрају на општинском нивоу. У том погледу најупечатљивије су општине Црна Трава и Прешево. Мада су међусобно удаљене мање од 100 км, њихово становништво се драстично разликује у погледу старосне структуре. Тако је општина Прешево, према проценама које су урађене за потребе овог рада, у време пописа из 2011. године имала демографски најмлађе становништво на подручју Југоисточне Србије, али и целе Србије. Истовремено, Црна Трава је према вредностима свих индикатора демографске старости била демографски најстарија општина, и то такође на државном нивоу. Као илустрација разлика у старосној структури становништва те две општине могу се навести вредности удела лица млађих од 15 година, удела старих 65 или више година, индекса старења, и просечне старости. У Прешеву су оне у 2011. години износиле 27,1%, 7,7%, 0,28 и 30,6 година, респективно, док су у Црној Трави оне биле драстично другачије (6,1%, 36,2%, 5,90 и 53,7 година).¹

На основу претходне анализе јасно се намеће закључак да је у Југоисточној Србији у великој мери одмакао процес демографског старења, како на регионалном, тако још интензивније у већини нижих територијалних јединица (окрузи и општине). Последице старења становништва су многобројне, и то почев од оних чисто демографских, преко економских, социјалних, културних, до оних које су безбедносне и политичке природе. У наставку ће пажња бити посвећена основним карактеристикама брачне структуре становништва Југоисточне Србије и променама које су остварене у 21. веку, а све на основу резултата пописа из 2002. и 2011. године. Посебан нагласак ће бити дат променама у брачности према старости и полу, и с тим у вези с променама у старосној структури становништва.

Промене у брачности становништва: очекиване и у складу са општим токовима

Процеси демографског старења су узрочно-последично повезани и са брачном структуром становништва. Широм Европе одвијају се промене у брачном и породичном понашању, а поред разлика, у многим обрасцима постоје и значајне сличности међу земљама. Педесете и шездесете године прошлог века сматрају се „златном ером брака”, јер је био широко распрострањен и склапао се у млађем узрасту. У већини европских земаља, међу генерацијама рођеним 1930-их и 1940-их, склапање брака је било масовно раширено. Удео од преко 90% жена које склопиле брак се, чак, историјски посматрано, сматра највећим достигнутим учешћем у западноевропским земљама (Coleman, 2013). Слична ситуација, али са још мањим уделом жена које нису ступиле у брак би-

¹ Разлике у вредностима медијалне старости су још веће. Медијална старост становништва општине Прешево је у време Пописа из 2011. износила 26,3 године, док је за становништво Црне Траве она била већа за преко 30 година (износила је 57,0 година).

ла је у бившој Југославији (Breznik, 1991), као и у Србији (Петровић, 1995). Касније је у свим европским земљама наступио период постепеног опадања универзалности брака, он се склапа ређе и просечна старост при његовом закључењу се повећава. Такође, нарочито од 1970-их, разводи су учесталији и расте број бракова који се прекидају разводом. С друге стране, међу младима кохабитација постаје све раширенија, а у неким земљама чак добија предност над браком. Смањује се повезаност брака и репродукције, и брак више није широко прихваћени предуслов за рађање и гајење деце (Sobotka, Toulmon, 2008; Станковић, Пенев, 2010). Ипак, иако су међу генерацијама рођеним 1980-их широм Европе знатно мањи удели лица која су склопила брак, и поред значајног опадања привлачности брака, ова институција није превазиђена, а број парова у браку превазилази број оних који живе у ванбрачним заједницама (Coleman, 2013; Станковић, 2015).

Становништво Југоисточне Србије старо 15 или више година се у погледу брачне структуре, према резултатима Пописа из 2011, одликује доминантно највећим бројем лица која су у браку. Уједно, поређењем у односу стање у време претходног пописа, лица у браку су једина категорија по брачности чији је удео био мањи него 2002. године. За мање од 10 година, удео ожењених и удатих је смањен са преко 65% на мање од 60%. Уједно, једино је за категорију лица у браку забележено смањење броја становника, чак и уколико се узме у обзир необухват због бојкота. С друге стране, за све три преостале категорије по брачности регистровано је не само повећање њиховог удела у укупном становништву, већ је дошло и до повећања њихове брожности (Табеле 3а и 3б). Највеће повећање је остварено у групи целибатера, тј. лица која нису склапала брак, и то са 21,6% у 2002. на 25,2% у 2011.

У 2011. години бројчани редослед популационих контингената по брачности био је идентичан као 2002. године. Према оба пописа највише је било лица у браку, затим целибатера, па обудовелих и најмање разведених (Табела 3а).

Редослед по уделима појединих категорија лица по брачности је идентичан и уколико се посматрају нижи територијални нивои (управни окрузи). И не само то, већ су и промене удела појединих категорија брачности у сваком округу биле идентичне као и оне које су се односиле на становништво целог подручја Југоисточне Србије. Дошло је до смањења удела лица у браку и повећање удела сваке од преостале три групе по брачности (табела 3б).

Табела 3а. Становништва старо 15 или више година по брачном стању и по полу.
Србија и Југоисточна Србија (по окрузима), 2002. и 2011.

Брачно стање	Србија	ЈИ Србија	Јаблан. округ	Нишавски округ	Пиротски округ	Пчињски округ	Топлички округ
2002.							
Свега	6321231	881356	200993	325035	91205	178685	85438
Неожењ./неудате	1540743	190165	40461	71144	18351	42719	17490
Ожењени/удате	3820251	574920	134653	208173	60085	116816	55193
Удовци/удовице	684089	91521	20948	33884	10507	15905	10277
Развед./разведене	252793	22135	4662	10760	2014	2823	1876
Непознато	23355	2615	269	1074	248	422	602
Мушко	3041667	434493	99298	158892	45708	88288	42307
Неожењен	887084	113950	24656	41712	11526	25106	10950
Ожењен	1901128	286055	66985	103793	30016	57722	27539
Удовац	146223	24864	5781	8921	3186	4206	2770
Разведен	95279	8292	1742	3914	851	1036	749
Непознато	11953	1332	134	552	129	218	299
Женско	3279564	446863	101695	166143	45497	90397	43131
Неудата	653659	76215	15805	29432	6825	17613	6540
Удата	1919123	288865	67668	104380	30069	59094	27654
Удовица	537866	66657	15167	24963	7321	11699	7507
Разведена	157514	13843	2920	6846	1163	1787	1127
Непознато	11402	1283	135	522	119	204	303
2011.							
Свега	6161584	803663	184703	325229	81382	133995	78354
Неожењ./неудате	1719959	201293	43801	83508	19271	35149	19564
Ожењени/удате	3396240	476704	112820	188889	48714	80690	45591
Удовци/удовице	716843	93804	21923	36761	10692	14196	10232
Развед./разведене	303970	28551	5691	14360	2578	3512	2410
Непознато	24572	3311	468	1711	127	448	557
Мушко	2971868	397708	91702	158747	41071	67048	39140
Неожењен	988400	120397	26673	48188	12164	21206	12166
Ожењен	1693659	237713	56178	94185	24349	40192	22809
Удовац	154459	26130	6234	9838	3277	3983	2798
Разведен	122619	11727	2382	5604	1215	1440	1086
Непознато	12731	1741	235	932	66	227	281
Женско	3189716	405955	93001	166482	40311	66947	39214
Неудата	731559	80896	17128	35320	7107	13943	7398
Удата	1702581	238991	56642	94704	24365	40498	22782
Удовица	562384	67674	15689	26923	7415	10213	7434
Разведена	181351	16824	3309	8756	1363	2072	1324
Непознато	11841	1570	233	779	61	221	276

Извор: Коначни резултата Пописа 2002. и 2011 (РЗС, 2003; 2013)

Табела 36. Становништва старо 15 или више година по брачном стању, по полу.
Србија и Југоисточна Србија (по окрузима), 2002. и 2011.

Брачно стање	Србија	ЈИ Србија	Јаблан. округ	Нишавск и округ	Пиротски округ	Пчињски округ	Топлички округ
2002.							
Свега	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Неожењ./неудате	24,5	21,6	20,2	22,0	20,2	24,0	20,6
Ожењени/удате	60,7	65,4	67,1	64,3	66,1	65,5	65,1
Удовци/удовице	10,9	10,4	10,4	10,5	11,6	8,9	12,1
Развед./разведене	4,0	2,5	2,3	3,3	2,2	1,6	2,2
Мушко	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Неожењен	29,3	26,3	24,9	26,3	25,3	28,5	26,1
Ожењен	62,7	66,0	67,5	65,6	65,9	65,5	65,6
Удовац	4,8	5,7	5,8	5,6	7,0	4,8	6,6
Разведен	3,1	1,9	1,8	2,5	1,9	1,2	1,8
Женско	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Неудата	20,0	17,1	15,6	17,8	15,0	19,5	15,3
Удата	58,7	64,8	66,6	63,0	66,3	65,5	64,6
Удовица	16,5	15,0	14,9	15,1	16,1	13,0	17,5
Разведена	4,8	3,1	2,9	4,1	2,6	2,0	2,6
2011.							
Свега	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Неожењ./неудате	28,0	25,2	23,8	25,8	23,7	26,3	25,1
Ожењени/удате	55,3	59,6	61,2	58,4	60,0	60,4	58,6
Удовци/удовице	11,7	11,7	11,9	11,4	13,2	10,6	13,2
Развед./разведене	5,0	3,6	3,1	4,4	3,2	2,6	3,1
Мушко	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Неожењен	33,4	30,4	29,2	30,5	29,7	31,7	31,3
Ожењен	57,2	60,0	61,4	59,7	59,4	60,1	58,7
Удовац	5,2	6,6	6,8	6,2	8,0	6,0	7,2
Разведен	4,1	3,0	2,6	3,6	3,0	2,2	2,8
Женско	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Неудата	23,0	20,0	18,5	21,3	17,7	20,9	19,0
Удата	53,6	59,1	61,1	57,2	60,5	60,7	58,5
Удовица	17,7	16,7	16,9	16,2	18,4	15,3	19,1
Разведена	5,7	4,2	3,6	5,3	3,4	3,1	3,4

Извор: Израчунато на основу коначних резултата Пописа 2002. и 2011 (РЗС, 2003; 2013).

Напомена: Нису узети у обзир подаци о броју лица непознатог брачног стања.

Конкретни подаци показују да су 2002. и 2011. године највећи удели лица у браку у становништву старијем од 15 година били у Јабланичком округу, а најмањи у Нишавском. Такође, у том међупописном раздобљу у оба округа је забележено идентично смањење удела те најбројније категорије (по 5,9 процентних поена). Удели целибатера су у време оба посматрана пописа били највећи у Пчињском, а најмањи у Пиротском округу. Што се тиче обу-

довелих, њихов удео је највећи у Пиротском, као и Топличком округу, а најмањи у Пчињском. И најзад, удео разведених је био највећи у Нишавском, а најмањи, поново, у Пчињском.

Интрарегионалне разлике у уделима популационих контингената по брачности нису пренаглашене, али су ипак довољне да укажу на постојање везе са разликама у старосном саставу укупног становништва. То је најочигледније на примеру разлика у стопама обудовелости, као и у уделима лица која нису склапала брак. У Пчињском округу, чије је становништво демографски најмлађе, најмањи је удео обудовелих, а највећи удео целибатера. С друге стране, становништво Пиротског и Топличког округа је најстарије, и очекивано има највеће уделе обудовелих и најмање уделе лица која нису склапала брак (*Табеле 2 и 3*).

У Југоисточној Србији су разлике у саставу мушког и женског становништва по брачности значајне, с тим што су промене остварене у међупописном периоду 2002–2011. имале идентичан смер као и за укупно становништво. Код оба пола је редослед по бројности појединих категорија по брачности идентичан, и то како 2002. тако и 2011. године. Такође, и промене до којих је дошло између та два пописа биле су истосмерне како за мушко, тако и за женско становништво. Логично, за сада су још увек најмање разлике по полу присутне у погледу процентног учешћа лица у браку (у 2011. години је око 60%). Што се тиче осталих контингената, код мушкараца је знатно веће учешће целибатера (30% према 20% код жена). Истовремено, удели обудовелих су вишеструко већи међу женама (16,7%) него међу мушкарцима (6,6%). Код жена је веће и учешће разведених, али су разлике, како апсолутне, тако и релативне, у односу на мушко становништво много мање изражене (4,2% према 3,0%) него што је то случај са целибатерима и обудовелим лицима.

Разлике у саставу мушког и женског становништва по брачности условљене су другачијим моделима брачности, и то, пре свега, старосног модела склапања првог брака, као и полно неједнаким стопама нупцијалитета лица која су већ била у браку (обудовели и разведени). Уједно, на полне, или правилније, родне разлике у брачним структурама становништва није занемарљив ни утицај неједнаке дужине очекиваног трајања живота мушког и женског становништва с обзиром на брачно стање (Пенев, Станковић, 2018). И најзад, од битног значаја су и разлике у старосној структури мушког и женског становништва, као и у полној структури укупног и становништва по старосним групама.

Све наведене опште карактеристике и скорашње промене брачне структуре становништва Југоисточне Србије не одуарају битније од стања на нивоу Србије као целине (*Табеле 3а и 3б*). Као једна од основних разлика може се навести да је удео лица у браку у Југоисточној Србији већи него на националном нивоу (према резултатима пописа из 2002. и 2011. разлика је мања од 5 процентних поена). Уједно, удели остала три контингента (целибатери, обудовели и разведени) становништва Југоисточне Србије су углавном мањи

или једнаки онима на нивоу укупног становништва Србије. Једини изузетак представља удео удоваца, који је у Југоисточној Србији већи од српског просека (у 2011. учешћа су била 6,6% и 5,2%, респективно). Ово је од посебне важности, јер је Србија европска земља с највећом стопом обудовелости мушкараца.

Имајући у виду раније наведене незнатне разлике које постоје у старосном саставу становништва подручја Југоисточне Србије и земље као целине, није неочекивана ни велика сличност у погледу њихових брачних структура. Таква констатација важи како за почетак, тако и за крај посматраног међупописног раздобља.

Састав становништва по брачности спада у групу демографских структура које се одликују веома наглашеним разликама с обзиром на старост. Код сваке од појединачних категорија према брачном статусу врло је изражена диференцираност према старости, али су међусобно веома различити и старосни модели по категоријама. Стога је приликом сагледавања карактеристика брачне структуре становништва и утврђивања непосредних чинилаца који су их детерминисали нужно имати у виду и старосни аспект.

Лица која никада нису склопила брак, целибатери, представљају категорију с најмлађом старосном структуром (*Табела 4*). Према Попису из 2011., у Југоисточној Србији је учешће неожењених и неудатих лица било највеће код најмлађе старосне групе (98,5%), и с већим уделом него у време Пописа из 2002. (95,4%). Са старашћу се смањује удео целибатера, достижући врло ниске вредности код најстаријих (око 2% у старосној групи 60 или више година, односно око 1,5% за старе 75 или више).

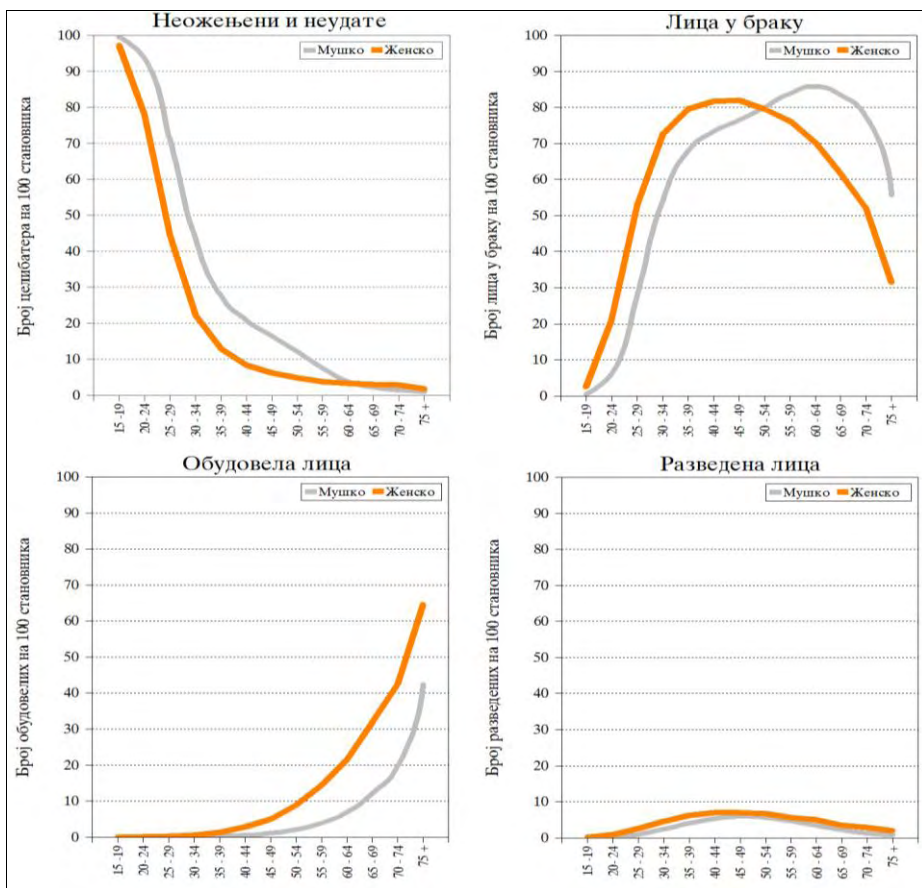
Промене у међупописном периоду 2002–2011. водиле су ка повећању удела целибатера у свакој старосној групи. Таква кретања су била потпуно у складу с променама које су биле присутне и на нивоу земље као целине. Треба истаћи да су у време оба пописа удели целибатера у становништву Југоисточне Србије били приметно мањи од просечних за исте старости.

Посматрано по полу, треба нагласити да су удели лица која никада нису склопила брак приметно већи код мушкараца него код жена, и то код свих старосних група, осим оних најстаријих (*Графикон 3*). Код младих то је условљено каснијим ступањем мушкараца у брак. Већи удео целибатера међу женама старијег узраста, али не много већи него код мушкараца, у извесној мери се може објаснити и полно диференцираном смртношћу према брачном статусу (Пенев, Станковић, 2018).

Табела 4. Лица која никада нису склапала брак (целибатери) по старости и полу.
Србија и Југоисточна Србија, 2002. и 2011.

Пол	Укупно	15 -19	20- 24	25 - 29	30 - 34	35 – 39	40 - 59	60 +	Непоз.
Број становника									
Србија									
2002									
Свега	1540743	474220	410494	245928	120538	75629	150092	48924	14918
Мушко	887084	247170	235040	151643	78628	51089	95132	19854	8528
Женско	653659	227050	175454	94285	41910	24540	54960	29070	6390
2011									
Свега	1719959	394991	386867	307032	192928	123292	252252	62597	-
Мушко	988400	204989	211877	183108	120323	76815	162003	29285	-
Женско	731559	190002	174990	123924	72605	46477	90249	33312	-
Југоисточна Србија									
2002									
Свега	190165	65577	51084	28587	13565	8382	15166	4702	3102
Мушко	113950	34685	30631	18954	9817	6287	10185	1676	1715
Женско	76215	30892	20453	9633	3748	2095	4981	3026	1387
2011									
Свега	201293	53715	49154	33823	19699	12793	26121	5988	-
Мушко	120397	28190	27604	21269	13252	8836	18716	2530	-
Женско	80896	25525	21550	12554	6447	3957	7405	3458	-
Удео у укупном становништву исте старости (у процентима)									
Србија									
2002									
Свега	24,5	96,9	80,4	48,9	25,3	15,6	7,1	2,9	
Мушко	29,3	99,0	90,3	59,9	33,2	21,3	9,2	2,7	
Женско	20,0	94,8	70,1	37,7	17,6	10,0	5,1	3,1	
2011									
Свега	28,0	98,9	88,7	64,3	39,1	25,1	12,2	3,5	
Мушко	33,4	99,7	95,0	75,3	47,9	31,1	16,0	3,8	
Женско	23,0	98,0	82,2	53,0	29,9	19,0	8,6	3,3	
Југоисточна Србија									
2002									
Свега	21,6	95,4	74,6	41,0	20,1	12,2	5,4	1,9	
Мушко	26,3	98,5	87,1	53,3	28,7	17,9	7,1	1,5	
Женско	17,1	92,2	61,3	28,2	11,3	6,3	3,6	2,2	
2011									
Свега	25,2	98,5	86,0	58,1	33,2	20,4	9,9	2,4	
Мушко	30,4	99,6	93,8	71,1	43,6	27,7	14,0	2,3	
Женско	20,0	97,3	77,8	44,4	22,3	12,9	5,7	2,6	

Извор и напомена: као уз Табелу 3б.

Графикон 3. Удели целибатера, лица у браку, обудовелих и разведених лица у укупном становништву исте старости, по полу. Југоисточна Србија, 2011.

Извор: Урађено на основу резултата Пописа 2011.

Структура **лица у браку** разликује се по старости и полу. Учешће лица у браку најмање је у млађим узрасним групама, са старосћу се повећава и достиже највеће вредности у групи 40 до 59 година, у којој четири петине укупног становништва живи у браку (Табела 5). Код становништва старијег од 60 година присутна су супротна кретања – удели лица у браку опадају, достижући минимум (око 40%) у групи старијих од 75 година (Графикон 3).

Старосна структура лица у браку разликује се по полу. Старосни модел ступања у брак мушкараца и жена је различит, и услед ранијег склапања првог брака код жена удели удатих жена у млађим старосним групама су вишеструко већи (Табела 5). С повећањем старости разлике по полу се смањују, да би вредности удела у укупном становништву исте старости биле изједначене у старосној групи 50–54 године. С повећањем старости долази до потпуне промене односа – удели ожењених у укупном броју мушкараца су знатно ве-

ћи од удела удатих у укупном броју жена исте старости. Таква потпуна промена старосног модела брачности мушког и женског становништва након 55 године је директна последица знатно веће смртности старијих средовечних и тзв. млађих старих мушкараца, што резултира интензивним повећањем броја и удела удовица у укупном женском становништву старијег узраста.

Табела 5. Лица у браку по старости и полу. Србија и Југоисточна Србија, 2002. и 2011.

Пол	Укупно	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 - 39	40 - 59	60 +	Непоз.
Број становника									
Србија									
2002.									
Свега	3820251	14500	96653	245932	333842	378015	1712249	1019262	19798
Мушко	1901128	2363	24555	98201	151621	178064	868467	569199	8658
Женско	1919123	12137	72098	147731	182221	199951	843782	450063	11140
2011.									
Свега	3396240	4357	46752	161480	281043	336040	1539206	1027362	-
Мушко	1693659	647	10774	57832	124031	158636	760943	580796	-
Женско	1702581	3710	35978	103648	157012	177404	778263	446566	-
Југоисточна Србија									
2002.									
Свега	574920	3049	16924	39768	51334	56770	240074	162843	4158
Мушко	286055	518	4439	16250	23578	27517	125285	86678	1790
Женско	288865	2531	12485	23518	27756	29253	114789	76165	2368
2011.									
Свега	476704	779	7668	23323	37394	46175	209115	152250	-
Мушко	237713	111	1774	8341	16419	21699	105388	83981	-
Женско	238991	668	5894	14982	20975	24476	103727	68269	-
Удео у укупном становништву исте старости (у процентима)									
Србија									
2002.									
Свега	60,7	3,0	18,9	48,9	70,2	77,9	81,1	60,6	
Мушко	62,7	0,9	9,4	38,8	64,0	74,2	83,6	77,8	
Женско	58,7	5,1	28,8	59,0	76,4	81,6	78,8	47,4	
2011.									
Свега	55,3	1,1	10,7	33,8	56,9	68,3	74,6	57,9	
Мушко	57,2	0,3	4,8	23,8	49,4	64,1	75,1	74,9	
Женско	53,6	1,9	16,9	44,3	64,7	72,6	74,1	44,7	
Југоисточна Србија									
2002.									
Свега	65,4	4,4	24,7	57,0	76,2	82,8	85,6	66,0	
Мушко	66,0	1,5	12,6	45,7	68,9	78,5	87,5	78,2	
Женско	64,8	7,6	37,4	68,8	83,7	87,3	83,7	56,0	
2011.									
Свега	59,6	1,4	13,4	40,1	63,0	73,7	79,2	62,3	
Мушко	60,0	0,4	6,0	27,9	54,0	68,0	78,7	74,9	
Женско	59,1	2,5	21,3	52,9	72,6	79,6	79,7	51,6	

Извор и напомена: као уз Табелу 3б.

У 2011. години удели лица у браку су приметно мањи него у време Пописа из 2002. године. Такве промене су карактеристичне и за Србију у целини, с тим што су процентне вредности за Југоисточну Србију биле веће, како 2002. тако и 2011. Обе констатације важе за све старосне групе и за оба пола (Табела 5). То упућује на закључак да је за становништво с подручја Југоисточне Србије још увек присутна релативно већа привлачност брака.

Обудовелост је брачно стање које се одликује највећим разликама у саставу по старости и по полу. У савременим мирнодопским приликама, и без скорих оружаних сукоба с великим људским губицима, највећи број обудовелих припада старијим узрасним групама. Такође, број удовица је много већи, углавном и по неколико пута већи, и то код свих старосних група. Према Попису из 2011, у Југоисточној Србији је 63% обудовелих било старо 70 или више година. И просечна старост тог становништва, која је износила 70,7 година, потврђује да обудовелост погађа, пре свега, старе.

По петогодишњим старосним групама удели обудовелих се, без изузетка, повећавају са старошћу (Графикон 3). Вредности стопе обудовелости се убрзано повећавају код становништва старијег од 45 година, да би за становништво старости 55–59 година оне износиле око 10%. Удели обудовелих су највећи код старих, и већ код старосне групе 65–69 они су стално изнад 20%, док је међу најстаријима (75 или више година) више него свако друго лице обудовело (55%).

Споменути, тзв. растући унимодални, тип старосног модела обудовелости становништва Југоисточне Србије је карактеристичан за оба пола (Графикон 3). Разлике се односе првенствено на висину специфичних стопа обудовелости. Оне су код свих петогодишњих старосних група вишеструко веће код женског становништва.

Већ је споменуто да је према резултатима Пописа из 2011. године општа стопа обудовелости становништва Југоисточне Србије идентична оној за целу земљу (11,7%), с тим што је она за мушко становништво већа, а за женско мања од просечне (Табела 2). Иста релација постоји и када се посматрају стопе обудовелости по старости, што је условило да су у Југоисточној Србији разлике у обудовелости између мушкараца и жена исте старости (Графикон 3) релативно мање него што је то случај на нивоу земље у целини (Пенев, 2016).

И код **разведених** се уочавају разлике по старости и полу, али су оне мање наглашене, првенствено зато што је то брачна категорија с најмањим уделом у укупном становништву. Удео разведених лица у млађим старосним групама (15–24 године) врло је низак, као што је, уосталом, низак и удео лица која су склопила брак. Повећањем старости повећава се удео лица у браку, али и удео разведених, који достиже максималне вредности (преко 6%) код средовечног становништва (40–55 година). Код старијих генерација удео разведених је мањи и опадајући с повећањем старости (Графикон 3). Такав старосни модел указује на већу стабилност брака код старијих генерација. Међутим, његовим поређењем са старосним моделом обудовелости може се закљу-

чити да се код старијих кохорти престанак брачне заједнице везује готово искључиво за феномен удовиштва.

Табела 6. Обудовела лица по старости и полу. Србија и Југоисточна Србија, 2002. и 2011.

Пол	Укупно	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–59	60 +	Непоз.
Број становника									
Србија									
2002.									
Свега	684089	102	467	1416	3069	5804	116151	551015	6065
Мушко	146223	15	44	172	374	796	20640	122878	1304
Женско	537866	87	423	1244	2695	5008	95511	428137	4761
2011.									
Свега	716843	36	153	528	1505	3463	108507	602651	-
Мушко	154459	17	22	70	198	483	18641	135028	-
Женско	562384	19	131	458	1307	2980	89866	467623	-
Југоисточна Србија									
2002.									
Свега	91521	15	78	215	459	743	14038	74806	1167
Мушко	24864	3	8	32	71	110	3062	21283	295
Женско	66657	12	70	183	388	633	10976	53523	872
2011.									
Свега	93804	6	19	68	205	492	13181	79833	-
Мушко	26130	2	3	10	23	82	2640	23370	-
Женско	67674	4	16	58	182	410	10541	56463	-
Удео у укупном становништву исте старости (у процентима)									
Србија									
2002.									
Свега	10,9	0,0	0,1	0,3	0,6	1,2	5,5	32,8	
Мушко	4,8	0,0	0,0	0,1	0,2	0,3	2,0	16,8	
Женско	16,5	0,0	0,2	0,5	1,1	2,0	8,9	45,1	
2011.									
Свега	11,7	0,0	0,0	0,1	0,3	0,7	5,3	34,0	
Мушко	5,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	1,8	17,4	
Женско	17,7	0,0	0,1	0,2	0,5	1,2	8,6	46,8	
Југоисточна Србија									
2002.									
Свега	10,4	0,0	0,1	0,3	0,7	1,1	5,0	30,3	
Мушко	5,7	0,0	0,0	0,1	0,2	0,3	2,1	19,2	
Женско	15,0	0,0	0,2	0,5	1,2	1,9	8,0	39,4	
2011.									
Свега	11,7	0,0	0,0	0,1	0,3	0,8	5,0	32,7	
Мушко	6,6	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	2,0	20,8	
Женско	16,7	0,0	0,1	0,2	0,6	1,3	8,1	42,6	

Извор и напомена: као уз Табелу 3б.

Постоје значајне разлике и по полу. Удео разведених жена је већи у свим старосним групама (Табела 7). Код млађег узраста то је условљено

ранијим ступањем жена у брак, а у старијем ређим поновним склапањем бра-ка после развода.

Табела 7. Разведена лица по старости и полу. Србија и Југоисточна Србија, 2002. и 2011.

Пол	Укупно	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–59	60 +	Непоз.
Број становника									
Србија									
2002.									
Свега	252793	447	2960	10130	18059	25684	131799	62011	1703
Мушко	95279	114	557	3002	6456	10183	54853	19292	822
Женско	157514	333	2403	7128	11603	15501	76946	42719	881
2011.									
Свега	303970	177	2151	8221	18190	28853	164201	82177	-
Мушко	122619	30	437	2289	6500	11401	71690	30272	-
Женско	181351	147	1714	5932	11690	17452	92511	51905	-
Југоисточна Србија									
2002.									
Свега	22135	92	434	1186	2012	2653	11043	4505	210
Мушко	8292	21	87	354	747	1133	4618	1239	93
Женско	13843	71	347	832	1265	1520	6425	3266	117
2011									
Свега	28551	30	308	991	2018	3185	15580	6439	-
Мушко	11727	2	54	280	729	1292	7158	2212	-
Женско	16824	28	254	711	1289	1893	8422	4227	-
Удео у укупном становништву исте старости (у процентима)									
Србија									
2002.									
Свега	4,0	0.1	0.6	2.0	3.8	5.3	6.2	3.7	
Мушко	3,1	0.0	0.2	1.2	2.7	4.2	5.3	2.6	
Женско	4,8	0.1	1.0	2.8	4.9	6.3	7.2	4.5	
2011.									
Свега	5,0	0.0	0.5	1.7	3.7	5.9	8.0	4.6	
Мушко	4,1	0.0	0.2	0.9	2.6	4.6	7.1	3.9	
Женско	5,7	0.1	0.8	2.5	4.8	7.1	8.8	5.2	
Југоисточна Србија									
2002.									
Свега	2,5	0.1	0.6	1.7	3.0	3.9	3.9	1.8	
Мушко	1,9	0.1	0.2	1.0	2.2	3.2	3.2	1.1	
Женско	3,1	0.2	1.0	2.4	3.8	4.5	4.7	2.4	
2011.									
Свега	3,6	0.1	0.5	1.7	3.4	5.1	5.9	2.6	
Мушко	3,0	0.0	0.2	0.9	2.4	4.0	5.3	2.0	
Женско	4,2	0.1	0.9	2.5	4.5	6.2	6.5	3.2	

Извор и напомена: као уз Табелу 3б.

Удели разведених лица у укупном становништву Југоисточне Србије су мањи од просека за Србију (Табела 2). Исто важи за оба пола и за све ста-

росне групе. Апсолутне разлике нису велике (мање од 3 процентна поена), што је и разумљиво имајући у виду да максималне вредности за Србију не прелазе 9,3% (жене старе 45–49 год.) односно 7,0% за Југоисточну Србију (жене старе 40–44 година).

Раније утврђен закључак о повећању удела разведених у укупном становништву (са 2,5% у 2002. на 3,6% у 2011), углавном се односи и на промене по старосним групама. И то важи за оба пола (Табела 7). Највеће повећање је забележено код старијег средовечног становништва (40–59 година), али и оно незнатно прелази 2 процентна поена.

Закључна оцена: потреба за даљим истраживањима брачне структуре становништва Југоисточне Србије

У раду су описане основне карактеристике кретања укупног становништва и депопулационе тенденције и процеси демографског старења Југоисточне Србије, као и главне одлике брачне структуре, пре свега према старости и полу. Иако се смер и интензитет промена броја становника Југоисточне Србије не разликује од кретања карактеристичних за Србију као целину, подаци указују да је убрзана и распрострањена депопулација овог подручја настављена. Старосна структура, сагледана преко важнијих демографских показатеља, показује да се ради о одмаклом старењу становништва. Основне одлике брачне структуре, пре свега анализиране према старости и полу, показале су да су промене у брачности регистроване као смањење броја и удела лица у браку и повећање броја и удела удоваца, разведених и, највише, лица која нису склапала брак. Интрарегионалне разлике у уделима популационих контингената по брачности јасно указују на везу с разликама у старосном саставу укупног становништва. Најзначајније разлике по полу огледају се у већем учешћу лица која нису склапала брак међу мушкарцима, и вишеструко већем учешћу обудовелих међу женама. У поређењу с променама и одликама брачне структуре на нивоу Србије, уочава се сличност, али се као карактеристика подручја Југоисточне Србије издвајају удели лица у браку и удели удоваца који су већи од просека за земљу.

Имајући у виду значај брачних структура с демографског аспекта, пре свега због утицаја на ниво фертилитета, као и на ниво морталитета, али и на интензитет миграција, може се закључити да изнети резултати о карактеристикама брачности становништва Југоисточне Србије потврђују потребу за даљим истраживањима. Она могу да буду усмерена на сагледавање брачне структуре по типу насеља, образовању, вероисповести, националности и другим обележјима. Због наглашене интрарегионалне демографске диференцираности Југоисточне Србије, посебан значај би требало да буде дат истраживањима на нижим територијалним нивоима, као што су окрузи и општине, али и насеља.

ЛИТЕРАТУРА

- Breznik, D. (1991). *Stanovništvo Jugoslavije*. Titograd: Chronos.
- Coleman, D. (2013). Partnership in Europe: its Variety, Trends and Dissolution. *Finnish Yearbook of Population Research*, XLVIII, 5–49.
- Lanzieri, G. (2011). The greying of the baby boomers. A century-long view of ageing in European populations. *Statistics in focus*, 23/2011, 1–12. Доступно на: <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistics-in-focus/-/KS-SF-11-023>>.
- Пенев, Г. (2015) Структура становништва према полу и старости. У В. Никитовић (уред.), *Популација Србије почетком 21. века. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*. Београд: Републички завод за статистику, 130–165.
- Пенев, Г. (2016). О удовцима и удовицама у Србији из демографског угла. *Демографски преглед*, XVI, 61, 1-4.
- Пенев, Г., Маринковић, И. (2012). Први резултати Пописа становништва 2011. с посебним освртом на промену броја становника Југоисточне Србије. У: Љ. Митровић (уред.). *Становништво Југоисточне Србије: Утицај демографских промена у Југоисточној Србији на друштвени развој и безбедност*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу – Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 21-42.
- Пенев, Г., Станковић, Б. (2018). Промене у броју и основним карактеристикама обудовелих у Србији (1980–2016). *Становништво*, LVI, 1 (OnLine-First 00, 1-1). Доступно на: <<https://doi.org/10.2298/STNV171111001P>>.
- Петровић, М. (1995). Брачност становништво. *Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 1991. године*. Београд: Републички завод за статистику, 178–202.
- Sobotka, T., Toulemon, L. (2008). Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe. *Demographic Research*, 19, 6, 85–138.
- Станковић, Б. (2015). Брачност становништва. У В. Никитовић (уред.), *Популација Србије почетком 21. века. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*. Београд: Републички завод за статистику, 194–218.
- Станковић, Б., Пенев, Г. (2012). Рађање ван брака: неки просторни аспекти. *Демографија*, IX, 2012., 181–199.
- Stojilković-Ћвџатовић, J., Sekulić, Љ., (2017). Ageing of the baby boom generation in Serbia: past, present and future trends". In V. Janeska, A. Lozanoska (eds.), *The population of the Balkans at the dawn of the 21st century*. Skopje: Institute of Economics – Skopje Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, 275–291.
- Рашевић, М., Пенев, Г. (2011). Црна Трава: пример екстремног демографског урушавања. У: Љ. Митровић (уред.), *Становништво Југоисточне Србије: демографска репродукција и социокултурна динамика*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 119–132.
- РЗС (2003). *Брачно стање према старости, вероисповести и националној или етничкој припадности: подаци по насељима. Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. Становништво*, 12. Београд: Републички завод за статистику.
- РЗС (2013). *Брачни статус. Подаци по општинама и градовима. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији. Становништво*, 5. Београд: Републички завод за статистику.
- РЗС (2016). *Демографска статистика 2015*. Београд: Републички завод за статистику.

Goran D. Penev, Biljana B. Stanković

Centre for Demographic Research

Institute of Social Sciences, Belgrade

POPULATION AGEING AND TRANSFORMATION OF MARITAL STRUCTURE IN SOUTHEASTERN SERBIA

Summary

The 2011 Census results confirmed that Serbia is still among countries with the oldest population in Europe, and world, too. Persons aged 65 or more outnumbered those under the age of 15 by 20% (17.3% versus 14.3%), and the average age was 42.2 years. Southeastern Serbia stands out as the region of intensive demographic ageing, very old age structure, as well as emphasized intraregional differences.

The consequences are numerous, both on population dynamics and the various types of structure (marital structure, sex structure, etc.). The paper points out recent changes in the composition of the marital structure in Southeastern Serbia, especially in relation to population ageing. Compared to the 2002 Census results, the number and share of married persons has decreased, while the share of never married, divorced and widowed persons has increased. The correlation between age and marital structure is most visible in the existing differences among the districts in the percentages of never married and widowed persons.

Key words: depopulation, age structure, Southeastern Serbia, marital structure.